

Анотація

Статтю присвячено дослідженню номінацій природних стихій, як компоненту лінгвосеміотичного простору французького фольклорного тексту для дітей.

Лінгвосеміотичні і лінгвокультурні властивості номінацій природних явищ, як першооснови буття, аналізуються в ракурсі міфологічно орієнтованого семіозису. На основі аналізу текстів французьких народних загадок, виявлено основні семіотичні елементи, що впливають на формування національної картини світу французького етносу.

Ключові слова: семіотика, лінгвосеміотичний простір, стихія, фольклор, картина світу.

Summary

The article studies the nominations of natural elements as a component of lingua semiotic space of French folk texts for children. Lingua semiotic and lingua cultural properties of nominations of natural phenomena, as a fundamental principle of being, analyzed from the perspective of mythological oriented semiozys. Based on the analysis of texts of French folk riddles revealed major semiotic elements that influence the formation of a national picture of the world of the French nation.

Keywords: semiotic, lingua semiotic space, force of nature, folklore, picture of the world.

УДК [378.091.2:811.11]:316.722

Тарасенко Т. В.,

кандидат педагогічних наук,

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

tanyta3003@mail.ru

МОВНІ ЛАКУНИ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Постановка проблеми. Ключовим питанням вирішення актуального завдання навчання іноземних мов як засобу комунікації між представниками різних народів і культур полягає в тому, що мови мають вивчатися у нерозривній єдності зі світом і культурою народів, що говорять на цих мовах. Навчити людей спілкуватися (усно і письмово), навчити виробляти, створювати, а не тільки розуміти іноземну мову – це важке завдання, ускладнене необхідністю більш глибокого та ретельного вивчення світу носіїв мови, їх культури в широкому етнографічному сенсі слова, їхнього способу життя, національного характеру, менталітету тощо. Реальне вживання слів у мові, реальне спілкування значною мірою визначається знанням соціального і культурного життя спільноти, що говорить цією мовою.

Аналіз основних досліджень і публікацій доводить, що подолання мовного бар'єру недостатньо для здійснення ефективної міжкультурної комунікації. Національно-специфічні елементи в лексичних та інших системах мови і культури в останні десятиріччя були описані дослідниками у різних аспектах. Серед досліджень, в яких здійснювався аналіз функціонування мовних одиниць у соціально-культурному просторі, слід відзначити роботи таких науковців, як Ж. П. Віне, Ж. Дарбельне, В. Дорошевський, В. Муравйов, К. Хейл, Ю. Степанов, І. Стернін, Г. Гачев та інші. Мова не існує поза соціально успадкованою сукупністю практичних навичок та ідей, що характеризують спосіб життя людини та народу. В основі мовних структур лежать структури соціокультурні. Діалог культур часто ускладнюється через наявність лакун, або понять, які є відсутніми в одній мові і

функціонують в іншій. **Актуальність** даної статті зумовлена необхідністю вирішення проблеми непорозуміння при співставленні мовних одиниць та їх значень у процесі міжкультурного спілкування.

Мета статті – аналіз причин виникнення мовного бар'єру у міжнародному спілкуванні та теоретичне осмислення феномена лакунарності в аспекті міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Основою сучасної цивілізації є різноманіття культур, які перебувають у постійному взаємозв'язку і взаємодії. При цьому кожна культура має свою мовну форму, за допомогою якої її носії спілкуються один з одним. У науці різні форми мовного спілкування отримали назву вербальних засобів комунікації. Найбільш відомим вербальним засобом спілкування є мовлення, оскільки завдяки промові люди передають і отримують основну масу життєво важливої інформації. Однак мовлення є тільки одним з елементів мови, тому його функціональні можливості набагато менші, ніж мовної системи в цілому. Аналіз взаємодії мови і культури складний саме тому, що області мови та культури не тільки взаємно перетинаються, але, як правило, мова, як спосіб існування вербальної культури, в той же час сама є культурно історичною освітою. Виконуючи функції носія культури, за допомогою якого досягнення цивілізації передаються від одного покоління до іншого, мова слугує методом ідентифікації об'єктів світу, способом адаптації людини в житті, засобом оцінки культурних реалій та організації і координації діяльності. Мова відображає не тільки реальний світ, що оточує людину, але й менталітет народу, його національний характер, традиції, звичаї, мораль, систему цінностей і картину світу. Водночас мова виступає скарбницею культури, оскільки всі знання, уміння, матеріальні й духовні цінності, накопичені тим чи іншим народом, зберігаються у його мовній системі – фольклорі, книгах, усному і писемному мовленні.

Мовна картина світу відображає реальність через культурну картину світу. Мова як ідеальна структура, що об'єктивно існує, підпорядковує собі й організує сприйняття світу його носіями. Суть питання про співвідношення культурної (понятійної, концептуальної) та мовної картин світу зводиться до відмінностей в інтерпретації дійсності у мові та в культурі. Можна сказати, що культурна і мовна картини світу тісно взаємопов'язані, знаходяться в стані безперервної взаємодії і сходять до реальної картини світу, а вірніше, просто до реального світу, що оточує людину. Шлях від реального світу до поняття і вираження цього поняття у слові є різним у різних народів і детермінованим природними умовами та соціальним оточенням. В силу цих обставин кожний народ має свою історію, свою культурну і мовну картину світу. При цьому культурна картина світу є завжди багатшою, ніж мовна. Але саме у мові реалізується і вербалізується культурна картина світу. У цьому процесі слова являють собою не просто назви предметів і явищ, а реалії, пропущені через призму культурної картини світу і збагачені специфічними, притаманними народу рисами.

У той же час практика свідчить, що мова не є механічним додатком якоїсь однієї культури, оскільки в цьому випадку вона не могла б використовуватися у численних

ситуаціях міжкультурного спілкування. Лінгвістична відносність обмежувала би потенціал мови рамками лише однієї культури. Насправді однією з провідних властивостей мови є її універсальність, що дозволяє людині використовувати мову як засіб спілкування у всіх потенційно можливих ситуаціях спілкування, у тому числі і по відношенню до інших культур. Саме універсальність мови дозволяє їй здійснювати як інтеркультурне, так і міжкультурне спілкування. Комунікативна функція мови є надзвичайно важливою, оскільки без мови будь-які форми спілкування людей неможливі. Мова призначена для комунікації і може бути названа основним її засобом. А оскільки культура як специфічно людський спосіб адаптації до навколишнього середовища теж може бути названа комунікацією, то стає ясно, що взаємозв'язок мови, культури та комунікації є природним і нерозривним [1, 17].

У сучасних умовах стрімкого розширення міжнародних зв'язків, інтенсивного культурного обміну, визначальну роль у якому відіграє вербальна комунікація, мовознавцям слід приділяти особливу увагу проблемам, пов'язаним із неминучим виникненням різного ступеня нерозуміння у міжкультурній комунікації. Дві національні культури ніколи не співпадають повністю. При зміні об'єктивних умов життя змінюється культура народу, збагачується і розвивається його мова. Відомих моделей або стандартів культури і мови, як відомо, не існує. В принципі, будь-який зміст можна передати будь-якою мовою. різні ознаки предметів в одних мовах і культурах позначені як окремо, а інших не сигналізуються, тобто не знаходять суспільно закріпленого вираження.

Суттєві особливості мови і тим більше культури стають особливо наочними при зіставленні іноземної мови з рідною і чужої культури зі своєю рідною, звичною. Великий інтерес для дослідника представляють концепти, що не мають еквівалентів в іншій лінгвокультурі. Будучи національно-специфічними, вони найбільшою мірою відображають особливості менталітету, когнітивний і ціннісний підхід до матеріального світу, способи освоєння дійсності та її моральної оцінки. Через їх посередництво реалізуються категорії, якими мислять носії лінгвокультури, і ті рамки, в які вони поставлені для усвідомлення та інтерпретації навколишнього світу. Порівняння таких концептів дозволяє отримати більш повне й багатогранне знання культури носіїв мови, що вивчається, оскільки їх світ представлений, по-перше, так, як він виглядає в їхніх власних очах, і, по-друге, через призму рідної для учнів культури, через зіткнення цих культур, що дозволяє ясніше усвідомити відмінності цих культур і уникнути культурного шоку при реальному спілкуванні з представниками чужої культури. Якщо мовний бар'єр є абсолютно очевидним, то бар'єр культур стає явним тільки при зіткненні (або зіставленні) рідної культури з чужими, відмінними від неї: у кращому випадку дивовижними, а зазвичай просто дивними, неприємними, такими, що викликають культурний шок [5].

Цей конфлікт проявляється на різних рівнях. Найбільш виразно він проявляється у лексиці, оскільки саме ця частина мови має через лексичне значення прямий і безпосередній вихід в реальний світ, у позамовну реальність. Дізнавшись нове іноземне слово, еквівалент рідного, слід бути дуже обережним з його вживанням: за словом стоїть поняття, за поняттям – предмет або явище реального світу,

реалій іншої країни, чужої культури. Для того, щоб не просто дізнатися, розпізнати, зрозуміти значення слова у тексті, написаному носієм іноземної мови, а й навчитися вживати правильно ці слова і складати з них власні тексти, потрібно знати не тільки власне значення слова, але і якомога більше про те, що стоїть за цим словом, про його місце і функції в тому світі, де дана мова використовується як реальний засіб спілкування. В іншому випадку розбіжності у тлумаченні лексики призведуть до виникнення проблем у міжкультурній комунікації.

У науковій літературі можна знайти різноманітні терміни, якими позначають розбіжність у мовних визначеннях соціокультурних реалій різних народів: безеквівалентна лексика, етнотерми, білі плями на семантичній карті мови, лексичний нуль тощо. У зарубіжній літературі набули поширення спроби фіксації розбіжностей у мовах і культурах за допомогою терміна “*gap*” (пропуск). Вітчизняні науковці часто користуються терміном “лакуна” (від лат. *lacuna* – поглиблення, западина, провал, порожнина; від франц. *lacune* – порожнеча, пролом), уперше уведеним у науковий вжиток канадськими лінгвістами Ж. П. Вине і Ж. Дарбельне при описі розбіжностей у визначенні реалій життя у мовах різних народів.

С. Влахов і С. Флорін під феноменом таких розбіжностей розуміють реалії як особливу категорію засобів вираження, тобто “слова і словосполучення, що називають об’єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального і історичного розвитку) одного народу і чужі іншому, які, будучи носіями національного та / або історичного колориту, не мають точних відповідників в іншій мові” [2, 55]. Лакуни, на думку О. Огурцової, це слова, що не мають аналогів у порівняних мовах. Вона надає перевагу саме цьому терміну, оскільки він: короткий – одне слово, а не словосполучення; вільний від конотацій; дозволяє говорити про різні ступені позначення явища, – чого не можна сказати про термін безеквівалентності та інші, що використовуються при визначенні смислових розбіжностей у різних мовах [3, 79].

І. Стернин спільно з З. Поповою формулює поняття лакуни таким чином: “В результаті неповної еквівалентності денотативних семем різних мов створюється таке явище, як лакуна: відсутність в одній з мов, що зіставляються між собою, найменування того чи іншого поняття, наявного в іншій мові” [4, 71]. Лакунарність виявляється практично у всіх мовах світу, але при виявленні лакун правильніше говорити не тільки про відсутність еквівалента у вигляді слова слову іншої мови, а й про відсутність еквівалента у формі стійкого словосполучення цьому слову (або фразеологізму) іншої мови. Отже, лакуни це такі іншомовні слова і словосполучення, передача яких в іншій мові здійснюється за допомогою вільних словосполучень (розлогі пояснення їх значення).

На сьогоднішній день існують різні типології лакун. У переважній більшості досліджень первинним є поділ лакун на лінгвістичні та екстралінгвістичні (культурологічні). Проміжне становище займають лінгво-культурологічні лакуни. Лакуни, які виявляються при зіставленні мов або одиниць всередині мови, називаються мовними, або лінгвістичними: вони і виявляють розбіжності між одиницями мов, що порівнюються (міжмовні лакуни), або одиницями всередині однієї мови.

Для подолання труднощів, що виникають при міжкультурній комунікації, найбільший інтерес представляють синхронічні міжмовні лакуни, які виявляються у двомовній ситуації при зіставленні лексичних або граматичних систем двох мов або семантичних полів і слів, що відображають особливості психічного сприйняття світу і культури в цілому ряді мов. Це є найбільш вивчений і досить докладно описаний у вітчизняній лінгвістиці тип міжмовних (інтермовних) лакун, дослідженням яких займалися Ю. Степанов, В. Муравйов, В. Жельвіс, В. Гак, А. Бєлов, І. Стернин, З. Попова, Ю. Сорокін, І. Марковіна, Л. Бархударов, Л. Леонова, О. Огурцова та інші. І. Стернин пропонує виділяти лакуни декількох типів:

1. Предметні й абстрактні лакуни (за ступенем абстрактності змісту).

Предметні лакуни відображають відсутність матеріального, фізичного предмета або явища, що сприймається. Абстрактні лакуни відображають відсутність абстрактного поняття, розумової категорії. Наприклад, *борщ* – предметна лакуна для англійської мови, *кмітливість* – абстрактна.

2. Родові та видові лакуни (за парадигматичною характеристикою, місцем у мовних парадигмах). Родові лакуни відображають відсутність загального найменування для класу предметів, видові – відсутність конкретних найменувань, найменувань окремих різновидів предметів або явищ.

Наприклад, в українській мові немає загального найменування для дідуся і бабусі, а в англійській мові такі найменування є: *grandparents*. Це родова лакуна для української мови. З іншого боку, в українській мові, на відміну від англійської, немає диференційованих однослівних позначень для наручних (*watch*) і настільних годинників (*clock*) – це видові лакуни для української мови. Англійці ж лексично не диференціюють слова *мити* і *прати* – це видові лакуни для англійської мови, в англійській мові є лише узагальнююче слово *wash*.

3. Міжмовні та внутрішньомовні (за системно-мовною приналежністю).

Міжмовні лакуни виявляються при зіставленні різних мов: якщо в одній з них не виявляється лексичного еквівалента будь-якої одиниці іншої мови, то можна говорити про існування в ній лакун. Внутрішньомовні лакуни виявляються всередині парадигм однієї мови – наприклад, відсутність слова з протилежним значенням, відсутність одиниці з певною стилістичною співвіднесеністю, відсутність будь-якої морфологічної форми слова тощо.

4. Мотивовані і немотивовані (за позамовною обумовленістю). Мотивовані лакуни – це лакуни, які пояснюються відсутністю відповідного предмета чи явища в національній культурі (наприклад, *вінегрет*, *погріб*, *тамада*, у західноєвропейських мовах). Немотивовані лакуни не можуть бути пояснені відсутністю явища або предмета – відповідні предмети і явища в культурі є, а слів, їх позначають, немає (наприклад, *доба*, *окрін*, *аврал* у західноєвропейських мовах).

5. Номінативні та стилістичні (за типом номінації). Номінативні лакуни – це лакуни, що відображають відсутність номінації денотата. Може бути відсутнім номінація предмета взагалі, а може бути відсутнім його емоційна або оцінна номінація. Стилiстичні лакуни – це відсутність слова з певною стилістичною характеристикою, виключно мовна характеристика лакун.

6. Частиномовні лакуни (за належністю лакуни до певної частини мови).

У мові може бути дієслово, але при цьому може не бути від нього спільнокореневого іменника тощо. Наприклад, українсько-англійська частиномовна лакуна – “*бурхливо аплодувати, схвалюючи що-небудь*” в англійській мові виражена дієсловом *acclaim*. Такого дієслова в українській мові немає, але є іменник з даними значенням – *овація*. Таким чином, при визначенні того, чи є в концептосфері української мови відповідний концепт, на підставі тільки виявлення дієслівної лакуни висновок про відсутність концепту, строго кажучи, робити не можна – концепт має іншу частиномовну вербалізацію, що може бути пов’язано з власне мовними, комунікативними, але не ментальними причинами [4, 197].

Аналіз причин виникнення лакунарної лексики слід робити з огляду на те, що мова існувала й існує як в минулому, в минулому, так і в сьогоденні, і саме поняття лакунарності можна і потрібно розглядати як в синхронному, так і в діяхронному аспектах. Історичні процеси, що відбуваються в різних країнах, часто залишають за собою слід у вигляді лакунарних одиниць. Деякі з них існують лише деякий час, інші залишаються надовго і вимагають пояснень при перекладі. Розвиток науки і техніки та інформатизація сучасного суспільства також зумовили появу багатьох нових лексичних одиниць, передача змісту яких залежить значною мірою від специфіки сфери вживання та від особливостей сприйняття тих, кому призначена інформація. Основні труднощі, які виникають при перекладі лакун, викликані двома основними причинами. По-перше, у рідній мові може бути відсутнім еквівалент слова, що перекладається з іноземної мови через відсутність у носіїв цієї мови реалії, яка позначається цим словом. По-друге, для адекватного розуміння разом із семантикою реалії має бути передана і її конотація, тобто розкриті культурне, національне та історичне забарвлення. Загалом, причини виникнення лакунарних одиниць можуть бути зумовлені соціальними, культурними, економічними та політичними процесами, що відбуваються у суспільстві, мова якого використовується у міжнародній комунікації. Водночас, переклад таких одиниць залежить від особливостей мов, задіяних у процесі комунікації, зокрема, від особливостей фонетичних та граматичних систем цих мов.

Найпоширенішими причинами поповнення лакунарної лексики виступають:

- відсутність в одній з мов відповідних процесів, явищ або традицій. Наприклад: *sockney* (анг.), *Кокні* (укр.) – “*лондонський акцент, лондонець з низів*”;
- відсутність у мові однослівного позначення для поняття. Наприклад: *coroner* (анг.) – (укр.) – “*слідчий, який веде справи про насильницьку або раптову смерть*”;
- лакунарність по відношенню до лексичної системи іншої мови через граматичні особливості першої. Наприклад: *bootlegger* (анг.) – (укр.) – “*торговець контрабандними спиртними напоями*”;
- конверсія, типова для англійської мови, в якій деякі дієслова є дериватами іменників. Наприклад: *to afforest* (анг.) – (укр.) – “*засадити лісом*”;
- фонетичні особливості мови: деякі лексичні одиниці мають під собою фонетичну базу, тому що являють собою графічну інтерпретацію звуку, виробленого

в процесі описуваної діяльності. Лакуарна одиниця з'являється в даному випадку через особливості фонетики різних мов, бо одні й ті ж звуки різними народами інтерпретуються по-різному. Наприклад, англійське іменник *clanc* асоціюється з металевим дзвоном; в українській інтерпретації – це “дзвін ланцюгів” [3].

Лакуни, таким чином, можуть виявлятися при типологічному зіставленні двох мов на мовному та парамовному рівнях вербальної поведінки як наслідок неповноти або надмірності досвіду лінгвокультурної спільноти, внаслідок чого не завжди можна доповнити досвід однієї лінгвокультурної спільноти досвідом іншої лінгвокультурної спільноти. Лакуарність виявляється практично у всіх мовах світу, але при виявленні лакун правильніше говорити не тільки про відсутність еквівалента у вигляді слова слову іншої мови, а й про відсутність еквівалента у формі стійкого словосполучення цьому слову (або фразеологізму) іншої мови.

Висновки. Викладене вище переконує в тому, що для успішної міжкультурної комунікації важливим є не тільки знання мови, а й розуміння певного кола звичних для носіїв мови понять і суджень, які створюють звичні асоціації. Для вираження таких асоціацій у мові існують певні лексичні засоби, які можуть бути виражені словом чи стійким словосполученням. Оскільки мова відображає культурне, соціальне, економічне та політичне життя суспільства, з його розвитком мова збагачується новими поняттями й термінами. Кожна окремо взята соціальна система має свої особливості розвитку, які негайно відображаються на лексичному складі мови. Для того, щоб зрозуміти значення слів та виразів, які вживає носій іноземної мови, навчитися правильно використовувати ці слова у власному мовленні і, таким чином, запобігти виникненню проблем у міжкультурній комунікації, потрібно знати не тільки власне значення слова, але і якомога більше про те, що стоїть за цим словом, про його місце і функції в тому світі, де дана мова використовується як реальний засіб спілкування. Одиниці, що входять до лексичної групи, які описують процеси і явища, характерні тільки для певної, конкретно взятої соціально-культурної системи, називаються лакуарними або безеквівалентними. Основні труднощі, які виникають при перекладі лакун, викликані відсутністю у рідній мові еквівалента слова, що перекладається з іноземної мови, та урахуванням культурно-історичних умов життя мовців, їхніх світоглядних знань та емпіричного досвіду, соціальних відношень, оцінних орієнтацій, морально-етичних приписів, що відображаються в конотаціях мовних одиниць. Досконале вивчення іноземної мови, яке включає ознайомлення із соціально-культурним життям народу, історією, традиціями та звичаями країни, сприяє подоланню бар'єрів у спілкуванні та здійсненню ефективної міжкультурної комунікації.

Література

1. Безклубенко С. Д. Культура історичного (тобто суспільного) буття народу / С. Д. Безклубенко // Культура і сучасність : Альманах. – К. : ДАККІМ, 2001. – С. 17–23.
2. Влахов С. Н. Непереводимое в переводе : [монографія] / С. Н. Влахов, С. В. Флорин. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1986. – 416 с.
3. Огурцова О. А. К проблеме лакуарности / О. А. Огурцова // Функциональные особенности лингвистических единиц : [сб. тр. Кубанского ун-та]. – Краснодар : Изд-во Кубанского ун-та, 1979. – Вып. 3. – С. 77–83.

4. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 320 с.
5. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Ю. Е. Прохоров. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 216 с.

Анотація

Статтю присвячено проблемі подолання мовного бар'єру у міжкультурній комунікації. Проаналізовано причини виникнення непорозуміння у міжкультурній комунікації та теоретичні дослідження перекладу мовних лакун або безеквівалентної лексики. Особливу увагу приділено класифікації мовних лакун та причини їх виникнення. Теоретично доведено, що для подолання проблем у міжкультурній комунікації потрібно знати не тільки пряме значення слів і словосполучень, але і їх місце та функції у тій соціокультурній спільноті, де дана мова використовується як реальний засіб спілкування.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, мовні лакуни, конотація мовної одиниці, лінгвокультурна спільнота.

Summary

The article is devoted to the problem of overcoming language barriers in cross-cultural communication. The causes of misunderstanding in cross-cultural communication and theoretical studies of language lacunas (gaps, gaps) or non-equivalent vocabulary have been analyzed. Special attention is given to the classification of language gaps and their causes. The fact, that in order to overcome the problems in cross-cultural communication it is necessary to know not only the direct meaning of the words and phrases, but also their place and functions in the socio-cultural community, where the language is used as a real means of communication, is theoretically proved.

Keywords: cross-cultural communication, language lacuna (gap, gap), the connotation of the language unit, linguo-cultural community.

УДК 811.111'42

Тарасова С. О.,
аспірантка,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна
svetlana.tarasova12@gmail.com

РЕФРЕЙМІНГ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ КОНЦЕПТУ “ДУРЕНЬ” В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У сучасній лінгвістиці спостерігається тенденція вивчення мови як продуктивного способу інтерпретації людської культури. Це пояснюється тим, що мова є ключем до системи людської думки, до природи людської психіки. На думку Л. Ельмслева, мова “може відкрити дорогу, як до розумінню стилю особистості, так і до подій життя минулих поколінь” [цит. за: 1, 59].

З 80-х років минулого століття проблема прояву **особистості** в мові і спілкуванні активно розроблялася філософами, культурологами, психологами, лінгвістами. Розвиток лінгвістичної думки останніх двох десятиліть сконцентровано на вивченні людського фактора в мові, в результаті чого центральним об'єктом досліджень сучасного мовознавства стає носій мови, тобто мовна особистість. Саме особистість, – зауважує російський мовознавець І. П. Сусов, – володіє мовленнєвою ситуацією; вона може піднятися над обставинами спілкування,